

Ognyana Georgieva-Teneva
(Bulgaria, New Bulgarian University)

The Poet as a Polemicist: 120 years since the Birth of Atanas Dalchev

Abstract: This article deals with the controversy between Atanas Dalchev and Hristo Radevski on children's poetry that played out on the pages of the *Art and Criticism (Izkustvo i kritika)* magazine (1942–1943). I argue that the great Dalchev proved also to be a thinker of lyrical poetry, and I go on to demonstrate his understanding of the right of poetry to be an independent spiritual domain, free from pragmatic considerations, be they didactic or entertaining. I also defend the idea that Dalchev's theoretical and aesthetic views were consistent with his literary work – even when it was necessary to go against the tide or to choose artistic silence.

Keywords: Atanas Dalchev, Hristo Radevski, polemics, children's literature, *Art and Criticism* magazine

Огняна Георгиева-Тенева
(България, Нов български университет)

Поетът като полемист: 120 години от рождението на Атанас Далчев

Големият поет е не само художник, а и мислител на словесното изкуство – за това свидетелстват текстовете на Атанас Далчев – лирически, критически и теоретико-есеистични, четени с оглед на диалогичните връзки помежду им. Тези текстове разкриват безкомпромисни критерии за пълноценна литература, отстоявани последователно и по далчевски убедително – без многословие, с пестелив, но точен и ясен изказ („Реториката – дърво, което дава само шума“, казва поетът в своите „Фрагменти“). Кръглата годишнина от рождението на Далчев е добър повод да се уверим в актуалността на неговите виждания за поезията. Съзнателно не употребявам израза „поезията за деца“, а обобщаващото „поезия“ – защото тя е една за всички възрасти, както твърди самият автор, независимо че спорът, за който говори настоящият текст, се отнася до лирическо творчество за малкия читател.

Накратко за спора: води се между Атанас Далчев и Христо Радевски, състои се в периода 1942 – 1943 г., негово „място“ са страниците на сп. „Изкуство и критика“, предметът му е българската литература за деца, а темата – нейната художествена стойност.

„Изкуство и критика“ поначало се стреми да отстоява автентичните естетически достойнства – неслучайно в „Българска литературна периодика“ Иван Богданов отбелязва: „Списанието ратува за високо художествено качество“ (Богданов/Bogdanov 1995: 253). Това ратуване започва с отпечатването на статията „Нашият литературен живот“ на Георги Цанев, главния редактор на изданието. Апелът за художествена издръжаност присъства експлицитно или имплицитно в разгръщането на опозициите талант – посредственост, образна пълноценност – дилетантство, естетическа култура – естетическо невежество, писателски съюзи – формална принадлежност към тях, творческо вдъхновение – занаятчийство, емоционална автентичност – емоционални спекулации, дълготрайност на написаното – бързопреходност, литературен вкус – литературна безвкусица и пр. Панорамната картина обхваща и детската литература, като стремежът към обективност кара

Георги Цанев да отбележи както положителните постижения, даващи повод за „гордост пред чужденците“, така и неудовлетворение от произведения на „хора, чужди на литературата изобщо“.

Разискванията са предимно в теоретичен план, но общите въпроси за границите, особеностите и стойността на художествените текстове за деца често отвеждат към конкретни творби, които получават критическа оценка. Видян в широк литературноисторически контекст, спорът между Далчев и Радевски се вписва в никога неугасващия и вечно неутолен стремеж към „окончателно“ характеризиране на литературата за деца – стремеж с давност от 1762 г., когато излиза „Емил или за възпитанието“ на Жан-Жак Русо. Не по-малко важен е българският литературен контекст между двете световни войни, в който попада полемиката между Далчев и Радевски – контекст, който добре познава литературните дискусии и сблъсъци: нека си припомним високия градус на Гео-Милевите статии, открити писма и възвания; несъвместимостта между оценките за литературата на Георги Бакалов, от една страна, и отлъчената четворка от „Нов път“ (Георги Цанев, Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Никола Фурнаджиев), сблъкновенията на страниците на Александър-Балабановия „Развигор“; сблъсъците между участниците в т. нар. „кормиловски спор“ – „идейниците“ и „качествениците“. Всъщност всяка една от посочените полемии поне косвено, но най-често пряко засяга въпроса за художествената стойност на литературната творба. Така е и при дебата между Далчев и Радевски за детската литература. Впрочем дебат за достойнствата и слабостите на българското художествено слово за малкия читател се води отдавна. Той започва в „Мисъл“ със студията на Славчо Паскалев „Нашата детска художествена литература“ от 1906 г., която, като взема предвид примитивния образен език и подчертания дидактизъм на ранните произведения за младата аудитория, застъпва гледището, че да се пише специално за деца, не е нужно. „Златорог“ убеждава в необходимостта от култивиране на художествен вкус у невръстния читател по друг начин – като публикува положителни рецензии от влиятелни критици (Георги Цанев, Малчо Николов, Петър Динеков) за книги на талантиливи детски поети и разказвачи, като Дора Габе и Ангел Каралийчев, и в същото време подминава мълчаливо текстове със съмнителни художествени качества. „Хиперион“ и особено много „Развигор“ и „Литературен глас“ продължават линията на дискусийност спрямо детската ни литература и с това допринасят съществено за откъсването ѝ от педагогическата орбита и за утвърждаване на високите ѝ постижения, за освобождаване от утилитарната ѝ приложимост в полето на дидактиката и възпитанието. „Изкуство и критика“ нажежава полемичния градус, а концептуалната издържаност и аргументативната плътност на застъпваните гледища допринасят за осмислянето на детската литература като важен аспект на българската култура.

Разглежданият дебат се разгръща в седем книжки на списанието¹. Далчевите статии са четири, като първата и последната обхващат полемиката. Всяка следваща публикация бележи тематично разгръщане, допълва доводите в подкрепа на собствената позиция, разгорещява тона. Изрично трябва да се каже обаче, че двамата дискутиращи в него един момент не прибегват към лични нападки, обиди и непристойни квалификации. „Спорът беше толерантен“, спомня си след години Христо Радевски в анкетата, която Йордан Василев провежда с него (Василев/Vasilev 1993: 196). Радевски добре разбира културната значимост на спора си с Далчев:

¹ За хронологията на полемиката вж.: Далчев 1942-а; Радевски 1942-а; Далчев 1942-б; Радевски 1942-б; Далчев 1943-а; Радевски 1943; Далчев 1943-б.

Този спор се следеше от нашата интелигенция. Кирил Христов се беше заинтересувал и казал, че едно време във Франция имало такъв спор. И той даже споменава в писмата си до Цанев: и аз мисля да се намеся. Мисля, че тоя спор можеше и две години да продължи. Струва ми се, че беше интересен (Василев/Vasilev 1993: 196).

Срещу умисъла в поезията

Острието на „Нашата съвременна детска поезия“ – Далчевата статия, предизвикала полемиката с Радевски, е насочено срещу ниските естетически качества на голяма част от българската детска поезия. Тезата на Далчев действа като истинска критическа бомба: „Може да изглежда странно, но един основен недъг на нашата съвременна детска поезия е, че тя е написана нарочно за деца“. Далчев, владеещ до съвършенство уменията да пише синтезирано и въздействащо, тук залага на фигурата на парадокса. Ефектът ѝ е като на шокираща експлозия, при това станала в момент, когато българската поезия за деца изглежда да е постигнала художествена зрелост: Елин Пелин, Дора Габе, Елисавета Багряна, Ран Босилек, Асен Разцветников вече са добре познати на литературната сцена със своите стихотворения за малките.

Аргументацията на Далчев се разгръща в следната логика: тъй като е създавана „нарочно“, т.е. с „умисъл“, детската поезия е лишена от искреност. За нея са характерни престолеността, вдетиняването, говоренето със сладникав и подправен глас, глезеността, несериозността, фалшивият тон. За разлика от „Синчеца“ [„Песента на синчеца“ – б. м., О. Г.-Т.] на Иван Вазов – творба, която „е израсла в поетическата нива на поета сама“, съвременната детска поезия е „поетически несъстоятелна“. Поантата на Далчевата статията гласи: „Поезията, както е известно, не се прави, а се ражда“. (След години в един от фрагментите си Далчев ще каже: „Поезията се ражда не когато ние искаме, а когато тя поиска“.) В коментиранията полемика поетът обосновава това твърдение с разгръщаща се аргументация. В „Поезията и децата“ той отхвърля схващането на детската поезия като нещо различно от поезията за възрастни: „... поезията, като истината, е една за всички“, и по-нататък уточнява: „... всъщност няма поезия за деца, има поезия, достъпна за деца“.

Нека тук си припомним написаното от Славчо Паскалев през 1906 г. в сп. „Мисъл“: „Съществуването на специално за деца предназначена литература в поетическа форма е плод на едно печално недоразумение“ (Паскалев/Paskalev 1906: 322) – за да видим, че Далчев не е самотен в своята позиция у нас. В по-едромашабна перспектива – европейска, усъмняването в естетическата стойност на детската литература е налице още през XIX век: „Ако искаш да пишеш за деца, не трябва да пишеш специално за деца“, отбелязва немският поет и белетрист Теодор Щорм (Стефанов/Stefanov 2013: 14). Трябва обаче да отчетем факта, че литературните ситуации, в които Теодор Щорм, Славчо Паскалев и Атанас Далчев правят своите изявления, не са идентични. Що се отнася до българския контекст, следва да имаме предвид, че за времето между Славчо-Паскалевото и Далчевото изказване детската ни поезия излиза от пашкула на дидактизма и претърпява забележителна метаморфоза, без обаче да са изчезнали напълно посредствените образи и явната морализаторска тенденциозност. Именно тази двойственост прави възможна полемиката Далчев – Радевски, захранва я с енергия, която прелива от брой в брой и разширява обема на всяка следваща статия.

Впрочем важно е да се изтъкне, че сред утвърдените през 1940-те години поети Далчев е един от малцината, които не се обръщат към детската аудитория (заедно с Кирил Христов, Теодор Траянов и Николай Лилиев). Това е съзнателно избрана позиция:

„Днес в това производство [на художествени текстове за деца – б. м., О. Г.-Т.] са ангажирани, кажи-речи, всички наши писатели за възрастни, а освен тях и сума други детски писатели-специалисти“. Пишейки само за възрастни, Далчев разкрива безусловния синхрон между убежденията и творческото си поведение (синхрон, който ще се прояви и в поетическото му смълчаване след 9 септември 1944 г.); разкрива и способността си да противостои на силно течение и да задвижва мисловния поток в обратната посока.

Радевски намира Далчевата „статийка“ за погрешна, при все че е съгласен с изразената в нея възискателност спрямо българската детска поезия. Преди да встъпим в спиралата на спора, нека погледнем към една публикация на Радевски, отпечатана две години по-рано – „За детската поезия у нас“. Гръбнак на номинативната верига в тази публикация са думи и изрази, като *недостатъци, опустошителна стихия, стихотворна индустрия за деца, евтина и долнокачествена стока, стихофабрикати, стихопроизводство, занаятчийска треска, никаква енергия, никакви чувства, занаятчийски чалъм, повърхностно дрънкане на рими, сива пустота, безсмислена словонаредба, изкуствена рима, опустошително стихотворство*. Очевидно е, че по отношение на ниското качество на детската ни поезия Радевски е съгласен с Далчев – разминаванията са по отношение на причините за това ниско качество:

Но свършено невярна е основната му теза [на Далчев – б.м.], върху която той гради обяснението си за лошото качество на детската поезия. А именно, че нарочното писане на поезията за деца, нейният предварителен умисъл убива стойността ѝ.

Впрочем заглавието на статията – „За умисъла в детската поезия“ – ясно фокусира точката на конфликта между двамата спореци.

Критическите меандри на Радевски имат няколко ключови средоточия: и литературата за възрастни, както всяко друго изкуство, се състои от деветдесет на сто дилетантщина; литературата, създадена специално за деца, се състои не само от боклук, но и от прекрасни произведения; ако авторът има дарба на поет, той може да гледа света и през очите на дете, без да се вдетинява, като избира подходяща тема, борави с разбираеми за детето думи, включва повече глаголи – за да постигне по-голяма динамика в изображението. И още: според Радевски приказките на Андерсен и „Робинзон“ също са написани „умишлено“ за деца, поемите за деца на Корней Чуковски са поръчани от самите деца; и Яворов понякога пише по поръчка – например стихотворението „Павлета делия и Павлетица млада“, което създава в отговор на един бас с Пенчо Славейков и Петко Тодоров; харесваната от Далчев „Песен на синчеца“ съдържа статична, а на моменти и твърде абстрактна образност, непонятна за децата.

В отговор Далчев опровергава твърдението, че романът „Робинзон“ е писан за деца, и изтъква, че Андерсен не е типичен детски писател, още повече че по време на работата си над „Новите дрехи на царя“, „Грозното пате“, „Малката сирена“ той „очевидно не се е грижил дали ще го разберат децата“. И заключава: „Не умисълът прави едно поетическо произведение достъпно за децата, а мотивът, чувството, из което то израства спонтанно заедно с формата си“.

За Далчев умисълът в детската поезия и тенденциозността в литературата за възрастни са сродни явления, еднакво чужди на поетическото творчество и еднакво пакостни с това, че водят до „раздвоение в творческия процес“, което „помътва погледа и спира вдъхновението“. Забележително концептуално единство свързва текстовете на Далчев, писани по различно време, по различни поводи и във връзка с читатели на различна възраст. Повече от три десетилетия делят коментиранията статия на Далчев, заявяваща не-

съгласие с умисъла, и издадените през 1967 г. фрагменти, където казва: „Всяка литература, писана с оглед на читателя, е тенденциозна“. Когато твори, писателят мисли само за произведението си – как да стане по-силно и по-дълбоко, но не и за читателя, нито за себе си, отбелязва Далчев.

„Тенденциозното изкуство не означава съзнателно изкуство, а изкуство, което е подчинено на чужда нему цел и поради това се губи в тази цел, престава да бъде изкуство“, подчертава Далчев в „Изкуство и критика“, и отхвърля имплицитно изразеното обвинение към него, че подкрепя чистото, затворено в себе си изкуство: „Не съм аз и привърженик на „изкуството за изкуството“. В подкрепа на казаното той уточнява, че „всяко човешко чувство – и политическата страст, както и религиозният екстаз, и омразата, както и любовта – може да стане изкуство, стига да получи художествен израз и да бъде подчинено на художествено виждане, подчини ли то на себе си обаче художественото виждане, превръща се в тенденция, следователно в несъвършено изкуство, в неизкуство“. За Далчев пълноценната художественост предполага съзвучие на съдържанието и формата – „... в единството им се заключава естетическият феномен“.

Радевски преповтаря виждането си, че поезия се твори не само по вдъхновение – дори Вазов съчинява „Песен на синчеца“ по заръка на Драган Манчов. За Далчев обаче тавтологичното писане на Радевски стои далеч от убедителната аргументация и не отстъпва от разбирането си за несъвместимост между „приложната“ поезия и истинското изкуство.

Срещу педагогическите приложения в поезията

Радевски осмисля поезията и педагогиката не само като съредни, но и като съвместими полета на духовната дейност. Като коментира творчеството на Корней Чуковски, той отбелязва огромната му педагогическа и художествена стойност. Както се вижда, първата атрибутивна характеристика за поетическата стойност тук се отнася до педагогиката и едва след нея идва оценката за изкуството. Далчев е категорично несъгласен: Радевски „иска да я съгласува [поезията – б. м., О. Г.-Т.] с педагогията“.

Полемизирайки с опонента си, Далчев прокарва ясна граница между поезия и нравствено наставничество. За него морализаторството в поезията е вид умисъл, груба тенденциозност, отстъпление от художествеността в услуга на прагматичното, на полезното. Едва ли е изненада, че и тук Далчев е концептуално последователен през годините. Ето какво четем в неговите „Фрагменти“:

Истината, пък и изкуството не могат да бъдат в края на краищата полезни: те са необходимо свързани с ползата по силата на единството, което съществува в действителността и в човешкия дух. Само че да свържеш едно научно откритие или едно художествено произведение с определен резултат, значи да ограничиш безкрайно тази полза.

Може би е излишно, но все пак ще посоча, че разграничаването на поезията от педагогиката в никакъв случай не произтича от някакво големее на Далчев спрямо педагогиката или от някаква болезнена хипертрофия по отношение на мястото на поезията в духовния живот – нека не забравяме, че Далчев е син на учител, че самият той завършва в Софийския университет философия и педагогика и че професионалният му път неколккратно се развива в тясна връзка с педагогиката. В дискусиата с Христо Радевски обаче той участва единствено от позициите на поет и концептуалист на поезията. Когато се докосва до педагогическа проблематика, той го прави с очевидна професионална компетентност, но и с неотстъпна убеденост, че педагогически съображения не бива да влияят

върху творческия процес. „... поезията, писана за деца, се изражда неизбежно или в забавно, или в дидактично, поучително четиво“, твърди Далчев. Педагогически е само въпросът за достъпността на даден художествен текст, смята той:

Кои книги, конкретно, са достъпни за малките и кои, кога точно трябва да се дадат в ръцете им – това е вече един педагогически въпрос, който решават според обстоятелствата педагозите, учителите, родителите, всички, на чиито грижи лежи възпитанието на децата. [...] Случва се, разбира се, и самият поет да извърши тоя подбор; след като е създал свободно произведението си, той може като всички други хора сам да намери, че то попада на детската душа и да го предназначи за деца. Това обаче не означава ни най-малко, че го е писал нарочно за тях. Подборът тук е вторичен и не участва в творческия акт: той няма нищо общо с умисъла.

Обсъжданият въпрос също е със стари корени, той е предмет на различни критически отзиви за българската литература за деца, но извеждането му като конфликтна точка и пространното му и задълбочено обсъждане става на страниците именно на „Изкуство и критика“. Приносът на списанието е в обилното осветляване на проблема и в имплицитно изразеното му осмисляне като апория.

Срещу лесно достъпния художествен език

Лесната достъпност на художествения език не е творчески въпрос, убеден е Далчев – поетът пише по вдъхновение, без да мисли на каква възраст ще бъде читателят. Радевски, обратно, смята, че възрастта на реципиента и неговата зрялост трябва да се имат предвид още при създаването на художествения текст, защото пълноценното възприятие зависи от коректното разбиране на прочетеното.

Жанрът на творбата е един от аспектите на въпроса за достъпността на художествения език. В „Още за поезията за децата“ Радевски застъпва тезата за „детскостта“ на приказките, особено на народните приказки, които според него „са създавани от хора с твърде примитивно, детско отношение към света“ – във времето, „когато човечеството е било в детската си възраст“. И още един довод – че в хода на устното си съществуване приказките са търпели промени съобразно с детските въпроси за доизясняване на чутото.

Радевски поддържа и друг аспект на достъпността – забавния език, особено важен според него за малки деца. За Далчев обаче той е неприемлив, защото снизява поезията до забава, игра и зальгалка. Впрочем преди Далчев също са се чували гласове срещу евтината забава в нашата детска литература. Ярък пример за това е статията „Детската литература като национален въпрос“ от Кирил Кръстев, отпечатана през 1934 г. във в. „Литературен глас“, където се казва:

Глезене, размиване, забава на децата с приумици и зевзекльци. Безсъдържателността на този литературен материал разслабва още от рано детската душевност и подхранва оная липса на емоционална дълбочина, на волева линия и на умствена дисциплина, която е характерна за съвременните поколения (Кръстев/Krastev 1934: 1).

Кирил Кръстев обаче не посочва нито едно име на автор, който пише по този начин, докато Далчев е конкретен: той отнася критиката си срещу забавното писане към Разцветников. С това поетът създава възможност за провеждане на пореден спор за стойността в литературата. Полемичната устроеност на неговия ум, способността му да съзира мътни подводни течения в привидно гладко протичащи процеси се оказват изключително благодатни за разгръщането на концептуалното мислене за поезията у нас. Ще цитирам отново Далчевото твърдение, че „поезията, писана за деца, се изражда неизбежно или в забавно, или в дидактично, поучително четиво“. Правя това повторение, за да го

прочета в нов смислов план: естетическата малоценност на ред произведения за деца се дължи, колкото и да изглежда странно на пръв поглед, на две диаметрално противоположни причини – на дидактизма, който вече отбелязах, и на забавлението. Тук отново виждаме мислителя Далчев, философа, способен да види в единство дори противоположностите, каквито са строгото поучение и глезещата развлекателност.

Към спецификата на детската литература Радевски прибавя нагледността: „Детето иска не само да чуе, но и да види. И стихотворение, което не може да бъде именно *видяно* от малкия четец, макар и да не е илюстрирано, малко ще го затрогне“. Радевски многократно се връща към идеята за необходимостта писателят да се съобразява с гледната точка на детето. За него това не е гаранция за стойността на творбата, но е нейна предпоставка: „Първо, той [поетът] трябва да има дарба на поет и второ, като поет може да вижда света през очите на детския манталитет“. Предчувствайки несъгласията на Далчев, Радевски уточнява, че това не е вдетиняване, а е способност на твореца да се вживява в детската психика – подобно на обичайното вживяване на художника, все едно дали негов предмет е историята или отрицателните страни на съвременността. По-навътре в природата на детската душа Радевски не навлиза, текстът му не остава каквито и да било следи от интерес към модерните в онзи момент психологически теории за детето.

Възражението на Далчев не закъснява – напълно достатъчно е поетът просто да пробуди детето у себе си. По този въпрос спорът между Далчев и Радевски също не достига до забележимо приближение на гледните точки.

Радевски не отстъпва от вижданията си, но в ред случаи аргументацията му е изместена от плеоназми и ненужни ретардации. В трудни моменти той прави внезапни завои към общи разсъждения, които може да се тълкуват като проява на полемична слабост:

... човекът е измислил досега всевъзможни мерки, измерил е теглото на молекулите и разстоянието между звездите, но уред за измерване на поезията не е измерил.

* * *

Според известния руски литературовед и философ Михаил Бахтин словото, в това число и дискуссионното, стихва тогава, когато участниците в комуникативния акт стигнат до единомислие. В случая Далчев – Радевски обаче не е така. Полемиката има „отворен финал“, спорещите така и не уеднаквяват позициите си. Ако все пак се забелязва някакво приближение на гледните точки, то е заради лекото смекчаване на изходната категоричност на Радевски – факт, който не остава незабелязан от Далчев:

... от началото на спора ни досега възгледите на Радевски все пак са се променили значително. В първата си статия той писа: „Детският поет трябва да пише умишлено за деца“; сега, след като приема, че има поезия, достъпна за деца, без да е писана нарочно за тях, той пита „може ли тази достъпна за деца поезия да се твори нарочно с умисъл, или не може“, и малко подир тия думи: „... разбира се, че не е умисълът, който прави едно стихотворение детско.

Така или иначе дискуссионното напрежение между Далчев и Радевски остава на висок градус и след последната публикувана статия. Според спомените на Радевски спясанието просто престава да предоставя страниците си за дискусията. Днес, когато вече разполагаме с теорията на аргументацията на Хаим Перелман и Люси Олбрехт-Титека (Perelman, Olbrechts-Tyteca 1971), знаем, че съгласията в една дискусия се постигат върху основата на споделени ценности и факти, като първите се основават на мненията, а вторите – на истината. Далчев и Радевски се разминават не само в ценностите, но и в подбора на фактите. Непримириемостта в този спор може да се прочете и като предвестие за сре-

шуположните позиции, вече не само литературни, а обществени и културни, които двамата поети ще заемат само след година-две, когато идва новата власт – единият ще извиси глас в нейна подкрепа, като задейства всички механизми на тенденциозното или създаденото с „умисъл“ слово, а другият ще потъне в дълголетно мълчание, превърнало се в единствено възможно убежище на разбирането за поезията като изкуство, а не като партиен инструмент.

ЛИТЕРАТУРА

- Богданов 1995: *Богданов, Ив.* Българска литературна периодика. София: Литературен форум (Bogdanov 1995: *Bogdanov, Iv.* Balgarska literaturna periodika. Sofia: Literaturen forum).
- Василев 1993: *Василев, Й.* Христо Радевски. Литературна анкета. София: КНИГОЦВЯТ (Vasilev 1993: *Vasilev, J.* Hristo Radevski. Literaturna anketa. Sofia: KNIGOCVYAT).
- Далчев 1942-а: *Далчев, Ат.* Нашата съвременна детска поезия. – Изкуство и критика, IV, № 4, 168-169 (Dalchev 1942-a: *Dalchev, At.* Nashata savremenna detska poeziya. – Izkustvo i kritika, IV, № 4, 168-169).
- Далчев 1942-б: *Далчев, Ат.* Поезията и децата. – Изкуство и критика, IV, № 7, 291-297 (Dalchev 1942-b: *Dalchev, At.* Poeziyata i detsata. – Izkustvo i kritika, IV, № 7, 291-297).
- Далчев 1943-а: *Далчев, Ат.* Умисъл и поезия. – Изкуство и критика, V, № 1, 24-32 (Dalchev 1943-a: *Dalchev, At.* Umisal i poeziya. – Izkustvo i kritika, V, № 1, 24-32).
- Далчев 1943-б: *Далчев, Ат.* Изкуството като творчество. – Изкуство и критика, V, № 3, 140-142 (Dalchev 1943-b: *Dalchev, At.* Izkustvoto kao tvorchestvo. – Izkustvo i kritika, V, № 3, 140-142).
- Кръстев 1934: *Кръстев, К.* Детската литература като национален въпрос. – Литературен глас, VII, бр. 252 от 5 дек. (Krastev 1934: *Krastev, K.* Detskata literatura kao natsionalen vapros. – Literaturen glas, VII, br. 252 ot 5 dek.).
- Паскалев 1906: *Паскалев, Сл.* Нашата детска художествена литература. – Мисъл, XVI, № 5, 321-331 (Paskalev 1906: *Paskalev, Sl.* Nashata detska hudozhestvena literatura. – Misal, XVI, № 5, 321-331).
- Радевски 1942-а: *Радевски, Хр.* За умисъла в детската поезия. -В: Изкуство и критика, IV, № 5-6, 211-216 (Radevski 1942-a: *Radevski, Hr.* Za umisala v detskata poeziya. -V: Izkustvo i kritika, IV, № 5-6, 211-216).
- Радевски 1942-б: *Радевски, Хр.* Още за поезията и децата. – Изкуство и критика, IV, № 9-10, 389-401 (Radevski 1942-b: *Radevski, Hr.* Oshte za poeziyata i detsata. – Izkustvo i kritika, IV, № 9-10, 389-401).
- Радевски 1943: *Радевски, Хр.* По нашия спор. – *Изкуство и критика*, V, № 2, 70-75 (Radevski 1943: *Radevski, Hr.* Po nashiya spor. – Izkustvo i kritika, V, № 2, 70-75).
- Стефанов 2013: *Стефанов, П.* Детска литература от Възраждането до Втората световна война. Велико Търново: АБАГАР (Stefanov 2013: *Stefanov, P.* Detska literatura ot Vazrazhdaneto do Vtorata svetovna voyna. Veliko Tarnovo: ABAGAR).
- Perelman, Olbrechts-Tyteca, 1971: *Perelman, Ch., L. Olbrechts-Tyteca.* *New Rhetoric. A treatise on Argumentation.* Notre Dame: Notre Dame University Press.